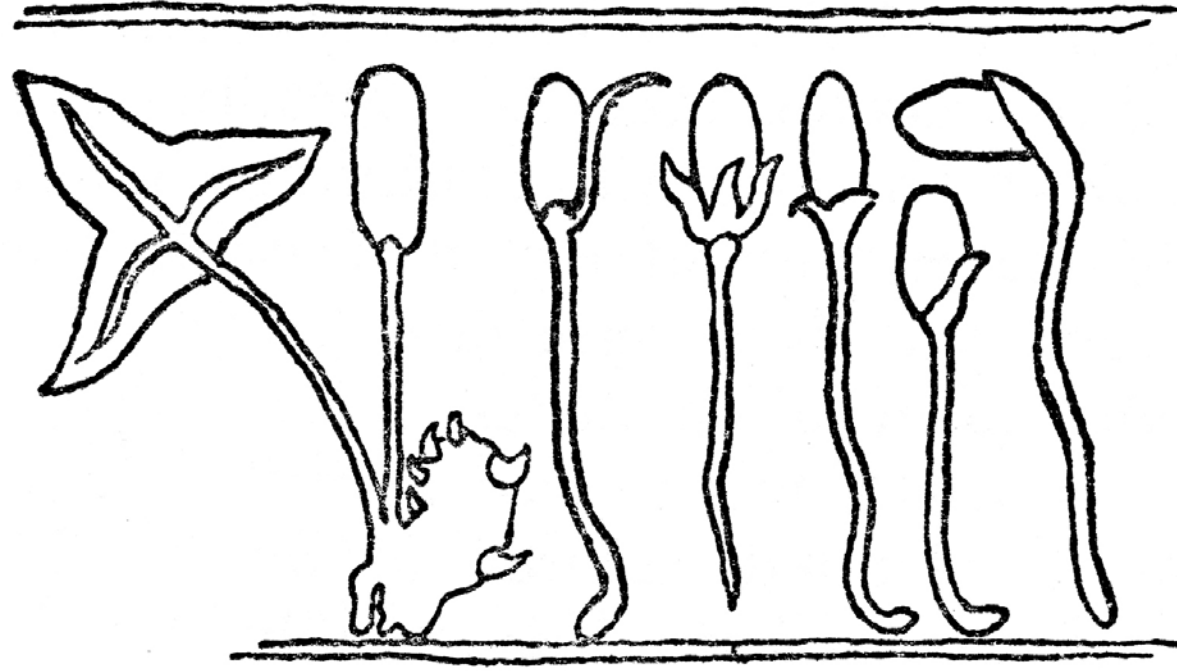

BİLİMSEL
BİTKİ RESSAMLIĞI
TARİHİ
VE ÖNEMİ

GÜLNUR EKŞİ

Dracunculus vulgaris seedlings,
Büyük Thutmose tapınağında Mısır taş kabartması MÖ 1450.

Nebahat Yakar'ın Renkli Türkiye Bitkileri Atlası kitabından sayfalar.

BİLİMSEL bitki resimleri neden yapılır? Bu sorunun cevabı, bitki resimlerinin gelişimsel tarihini anlamakta gizlidir. Bitkileri resimlemenin kökeni insanlık tarihine dayanır. İnsanın doğayı tanıma ve tanımlayabilme ihtiyacından doğmuştur. Çizerek anlatmak, bilginin en yalın dışavurumudur. Tarihteki ilk bitki çizimlerine Antik Mısır, Roma, Yunan, Mezopotamya ve Uzak Doğu'da, zehirli bitkiler ve tedavi amacıyla kullanılan bitkilerin görselleri şeklinde, kimi zaman bir mağara duvarında, bazen de elyazması bir kitapta rastlarız. Bitki çizimleri neredeyse iki bin yıldan beri şaşırtıcı bir gerçekçilikte resmedilmektedir. Ancak var olan çizimlerin tekrar tekrar kopyalanması çabası uzun bir dönem için bitki resimlerinin gerçekçilikten uzaklaşmasına ve daha çok dekoratif amaçla kullanılır hâle gelmesine neden olmuştur. Rönesans bitki resimlerinde gerçekçi üslûbun yeniden canlandığı dönemdir. XVII. yüzyılda güzel görünümlü bitkilerin zengin ailelerin

bahçelerinde yetiştirilmeye başlandığını ve daha çok bu bitkilerin çizimlerinin yapıldığını görmekteyiz. Sistemik botanik alanındaki gelişmelerle birlikte bitki ressamaları için yeni bir pencere aralanır ve bitkiler ayırt edici karakterleri dikkate alınarak ve bitki kısımları detaylandırılarak (içyapılarını görmek üzere kesit alınarak) resmedilmeye başlanır. Bu aynı zamanda ressamaların eserlerinde öznel yorumdan mümkün olduğunca kaçınmaları anlamına da gelmektedir. XVI ve XVII. yüzyıllarda deniz aşırı yolculukların mümkün hale gelmesiyle birçok Avrupalı botanikçi özellikle Orta Doğu ve Akdeniz ülkelerine bitki toplamak amaçlı ziyaretlerde bulunmuşlardır. Botanik bilimindeki yeni keşifler ve artan veri, var olan bilginin sistematik hâle getirilmesini zorunlu kılmıştır. Bitki çizim, teknik ve yöntemleri de değişen toplumla birlikte şekillenmiştir. Botanik ziyaretleri esnasında hem fauna hem de flora elementlerini kayıt altına alan araştırmacılar ülkelere yüklü miktarda tohum ve soğanlı bitkiyle dönmüşler, çoğunlukla

da deneyimlerini ve bilimsel verilerini yazılı ve çizili hale dönüştürmüşlerdir. Dünyanın farklı noktalarına giden botanikçiler kimi zaman kısa süreli, kimi zaman uzun süreli kimi zaman da bir daha ülkelerine dönmek üzere çalışmalarını yürütmüşler, bu esnada elde ettikleri verileri görsel hâle getirebilecek yetenekli bitki ressamaları ile çalışmışlar ve günümüze kalan değerli eserler üretmişlerdir.

XIX. yüzyılın sonlarında fotoğraf makinesinin bulunmasıyla bitkileri hızla görüntüleyebilecek teknolojiye ulaşılmıştır. Ancak fotoğrafıma teknolojisinin bugün geldiği noktada dâhil olmak üzere, fotoğraf hiçbir dönemde bilimsel bitki resimleme geleneğinin yerini alabilecek bir alternatif olmamıştır. Zira bitkileri resimlemek, geçmişi yüzyıllara dayanan bir gelenekten fazlasını ifade eder. Fotoğraf makinesiyle elde edilmesi mümkün olmayan bilgiyi gözler önüne serer. Bunun nedeni, bitki ressamalarının bitkinin karmaşık, anlaşılması zor kısımlarını disiplinli bir gözlemlerle ortaya koyabilmeleridir. Bitkiyi yakın

türlerinden ayırt edecek özelliklerini belirli bir stratejide sergileyen subjektif insan zekâsı ilk bakışta aynı görünen bitkileri ya da yaşam evrelerini bitkinin gelişimi sürecinde inceleyerek, tek bir resimde tüm objektifliğiyle gözler önüne serilebilmektedir. Bu şekilde oluşturulan bitki resimleri fotoğrafla yakalanamayacak olan şeyi; bitkinin yaşam öyküsünü görüntüler. Özetle, fotoğraf ilk bakışta gördüğümüz neyse onu, bilimsel bitki resimleri ise bitkinin teşhisi ve sınıflandırması için gerekli spesifik bilgiyi sunar.

Tarihte bilinen en eski elyazması M. S. I. yüzyılda Güney Anadolu'da, Adana civarında yaşamış olan Dioscorides'in altıyüz kadar tıbbî kullanımını olan bitkiyi kayıt altına aldığı *De Materia Medica* adlı eseridir. Eserin orijinaline ulaşılammamaktadır. Büyük ihtimalle orijinal eserde bitki çizimleri yer almamaktadır. *De Materia Medica*'nın günümüzde bilinen ve anıt niteliğindeki en eski nüshası VI. yüzyılın başında Juliana Anicia'nın *Juliana Anicia Codex of Dioscorides* ya da diğer adıyla *Codex Vindobonensis* isimli

nüshadır. Bitkiler üzerine yazılan ve bitkilerin çizimlerinin yer aldığı eski elyazması niteliğini taşıyan bu eserin İstanbul'da kaleme alındığı düşünülmektedir. Kitap yaklaşık dört yüz kadar bitki resmi içermektedir. XVI. yüzyılda Kanunî Sultan Süleyman zamanında, Avusturya kralı I. Ferdinand döneminde Osmanlı topraklarında botanik araştırmalar da yapan Büyükelçi Ogier Ghislain Busbecq aracılığıyla Viyana'ya götürülmüştür. Bu nüsha bugün Viyana'da Nationalbibliothek'te muhafaza edilmektedir. M. S. I. yüzyıldan bilinen bir diğer eser ise Elder Pliny'nin *Natural History* adlı kitabıdır.

İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya, Hollanda ve İtalya günümüz kriterlerine uygun, ilk detaylı bitki resimlerinin yapıldığı ülkelerdir. XV. yüzyılda İtalyan Venetian Benedetto Rinio ve Leonardo da Vinci'nin bitki çizimleri bugün hâlâ görenleri hayran bırakmaktadır. XVI. yüzyılda Alman bitki uzmanı Brunfels'in botanik eseri Hans Weiditz tarafından resmedilmiştir. XVII. yüzyılda Fransa'da Daniel Rabel ve Nicolas Robert tarafından dik-

kate değer bitki resimleri üretilmiştir. İngiltere XVIII. yüzyılda Alman Georg Dionysius Ehret ile birlikte bilimsel bitki resmi konusunda ön sıralarda yer almaya başlamıştır. XIX. yüzyılla geldiğinde ise Ferdinand-Franz Bauer kardeşlerin ve Walter Hood Fitch'in İngiltere'de ve Redoute'nin Fransa'da yaptığı çalışmalar döneme damgasını vurmuştur. Dünya geneline bakıldığında ressamaların daha çok Avrupa orijinli olduğu ve çalışmalarını kraliyet koleksiyonları için yaptıkları gözlemlenir. Eserlerin günümüze zarar görmeden ulaşabilmesi biraz da bu nedendir. Birçok Avrupa ülkesi özellikle XVI. yüzyıldan sonra dünya florasını tanıma, tanımlama ve tıbbî bitkileri ıslah etme çalışmalarına öncelik vermiştir. Artan verinin sistematik hâle getirilmesi sadece yazınsal olarak değil bilimsel bitki resimleri ile de desteklenmiştir. Yazınsal kavramların ifade ettikleri tarih boyunca öngörülemeyen ve kaçınılmaz değişimlere uğramış olsa da bitki çizimleri görevlerini yerine getirerek her dilde aynı şeyi anlatmışlardır.